

Analiza sistemică și sistemul comunicării de masă

Gina Stoieiu

Cercetarea comunicării de masă se află astăzi în etapa de conturare a propriului context teoretic, etapă în care lipsă unui cadru conceptual și metodologic general recunoscut este nu numai evidentă dar și explicabilă. Cercetarea acestui fenomen s-a efectuat în direcții diferite constituind repertoriu de domenii specializate în funcție de elementele investigate. Studiile privind comunicarea de masă se bazează pe discipline diferite, pe orientări teoretice și metode diferite. În acest fel, a rezultat o literatură a cărei primă caracteristică este eterogeneitatea. Aceste constatări nu vor să evidențieze faptul că cercetarea comunicării de masă nu are încă o arie specifică de probleme ci vor să traducă caracteristicile etapei actuale a cercetării, etapă analitică.

În acest context teoretic ne-a preocupat reprezentarea comunicării de masă ca întreg organic cu o anumită structură și un comportament specific; pornind de la domeniile specializate de cercetare ne-am propus prin demersul nostru să trece de la elaborarea unor cunoștințe la studiul relațiilor dintre acestea. Am considerat că platforma teoretică cea mai fertilă în acest sens este teoria sistemică. De altfel, o ilustrare a prezenței și a necesității viziunii sistemicе este cuprinsă și în indemnul adresat de secretarul general al partidului: „astăzi nu se mai poate concepe soluționarea corespunzătoare a unei probleme fără a ține seama de toate laturile gândirii științifice, de îmbinarea tuturor domeniilor de cunoaștere într-un tot unitar” (2).

Analiza sistemică aplicată comunicării de masă parcurge o serie de operații: izolare și definirea sistemului, construirea și descrierea sistemului, descrierea elementelor componente și caracterizarea comportamentului sistemului. Am considerat că în acest mod putem îmbina în limitele analizei sistemicе perspectiva sincronică asupra comunicării de masă cu cea diacronică.

1. Comunicarea de masă ca sistem; exigențe metodologice

În demersul nostru am pornit de la datele generale ale teoriei sistemicе (1, 3, 6, 7) și de la datele ontologice ale obiectului investigat, relevante de cercetările specializate* pe domenii distincte (analiza producătorului, analiza canalelor, analiza receptorului).

Comunicarea de masă constituie o realitate socială complexă; ea este deopotrivă o problemă de tehnică și de semnificație. Aplicarea analizei sistemicе comportă de aceea, o serie de exigențe metodologice, ce ne-au fost impuse de caracteristicile obiective ale fenomenului. Am constituit aceste exigențe metodologice în preliminarii ale analizei sistemicе aplicate. Reafirmind în acest fel prioritatea ontologicului asupra logicii și metodologiei, exigențele metodologice cuprinse în propozițiile de mai jos, traduc particularitățile impuse de obiectul investigat metodei utilizate:

1. Ca *realitate constitutivă socială, istorică*, comunicarea de masă include în compoziția sa o mulțime de elemente distințe dar corelate; identificarea acestor elemente în funcție de tipuri de sistem evidențiază complexitatea fenomenului, întrucât el cuprinde toate cele patru tipuri de sistem descrise în teoria sistemică: sisteme artificiale, biologice, psihologice și sociale. Acest fapt implică acceptarea coereneții sistemului fără a exclude existența unor contradicții interne.

2. Comunicarea de masă presupune elemente și subsisteme distințe, care în realitate există și funcționează (ca structură și comportament) ca un *întreg încheiat și coherent*. Această afirmație, implică, în abordarea sistemică a fenomenului, necesitatea de a îmbina descrierea structurii invariante a sistemului, ca mulțime de elemente și relații cu descrierea comportamentului și dinamicii întregului său, altfel spus, corelarea celor două viziuni asupra obiectului, ceea ce sincronică și ceea diacronică.

* Pavel Cimpeanu, *Radio, televiziune, public*, București, Edit. științifică, 1972

„Viitorul social”, an VI, nr. 4, p. 719—729, București, 1977

3. Analiza sistemică este orientată spre evidențierea coereneții sistemului, spre schițarea structurii invariante a sistemului, sau în termeni teoriei informației și fenomenelor durabile, de negentropie. Analiza sistemului comunicării de masă ca structură nu poate explica, în limitele sistemului, dinamica sa. Fiind o realitate constitută social și istoric, comunicarea de masă își găsește *sursa schimbărilor în istoria reală*, anume în caracteristicile structurilor sociale globale (mai cuprinzătoare) în care este înglobată și în cadrul cărora funcționează ca sistem. Acest fapt implică următoarea afirmație: a rămâne în limitele sistemului investigat atunci cînd vrem să explicăm dezvoltarea sa, presupune a căuta sursa mutațiilor într-un sistem abstract.

4. Pornind de la constatarea că „rezultanta de ansamblu este consecință involuntară a multiplelor comportamente locale” (7), vom considera *funcționarea sistemului ca o rezultantă a comportamentelor subsistemelor sale*. Din acest punct de vedere, comunicarea de masă va fi caracterizată prin integralitate și nu prin sumativitate, întrucît pe de o parte nu toate modificările parțiale ale elementelor sale transpar la nivelul întregului, iar pe de altă parte comportamentul sistemului ca întreg nu este suma ei rezultatul acestor modificări parțiale.

Aceste exigențe metodologice care ne-au fost dictate de datele ontologice ale fenomenului investigat, le-am implicaț în analiza sistemică aplicată.

2. Construirea sistemului

2.1. Definirea comunicării de masă ca sistem. Am pornit în demersul nostru de la accepția sistemului de multime integrală de elemente interdependente (3). Prima implicație metodologică ce rezultă de aici este necesitatea analizei tipologice a mulțimii prin construirea structurii și descrierea elementelor structurale.

Definind comunicarea de masă în accepția sistemică de mai sus, vom spune că ea reprezintă un subsistem al comunicării umane ce acționează în cadrul unei anumite structuri sociale cu ajutorul unor mijloace tehnice specifice, care transmit informația (mesaje semnificante) de la sursă la destinație. Primul pas în definirea sistemului se constituie astfel, în urma unei operații de izolare și diferențiere specifică. Pasul următor trebuie să identifice structurile de bază ale fenomenului.

2.2. Structura invariantă a sistemului. Structurile fundamentale ale comunicării de masă pot fi relevate pornind de la definiția de mai sus și prin particularizarea componentelor.

Sistemul comunicării de masă include, aşadar, trei componente de bază: sursa constituată în subsistem comunicator de la care pornește oferta comunicatională (producătorul ca instituție specializată), subsistem comunicational care realizează transferul de informație (canale și limbaje particulare și tipuri de conținuturi difuzate) și subsistem receptor (publicul conceput ca societate, grup sau individ) care primește informația. Transferul informațional se realizează într-un context socio-cultural concret, context ce imprime sistemului determinări sociale și culturale distincte. Analiza acestor factori extrasistemici, extracomunicationali ne apare, de aceea, ca fiind de ordin fundamental pentru înțelegerea comportamentului și a dinamicii sistemului. Astfel, scopul difuzării nu poate fi înțeles ca o funcție exclusiv a organizării elementelor constitutive interne; el este și trebuie abordat ca o funcție a impactului elementelor externe și a fluxurilor de influență intersistemice.

Revenind la definirea sistemului vom spune că comunicarea de masă corelează anumite moduri de percepție (subsistem receptor) cu anumite moduri de expresie (subsistemul comunicator și comunicational ce constituie ceea ce am putea numi subsistemul informativ) prin funcția lor socială.

Cele trei structuri de bază, se știe, au fost demult relevante în literatura de specialitate, chiar dacă modelele nu s-au numit sistemic.

Ceea ce putem realiza în perspectiva sistemică este construirea din elementele și structurile de bază a unui sistem ierarhic, care să cuprindă elemente și relații sub formă fluxurilor de influență și pe această bază să putem trece la descrierea comunicării de masă ca întreg coherent cu un comportament unitar. Această operație solicită apelul la o vizionare interdisciplinară asupra fenomenului, capabilă a corela rezultate parțiale, obținute în limitele unor discipline diferite, pe o platformă teoretică comună.

Pentru schițarea structurii invariante a sistemului am construit un model ierarhic (fig. 1).

2.3. Descrierea elementelor sistemului. Notiunea de element al sistemului desemnează limita specifică de compunere a obiectului și este descrisă în teoria sistemică prin activitatea și funcțiile sale.

Elementele de bază ale comunicării de masă sunt evidențiate în modelul schițat.

Pentru descrierea elementelor sistemului, am folosit sugesturile oferite de utilizarea teoriei informației și caracterizarea tipurilor de sistem; am considerat că în acest mod putem întreprinde o descriere, unitară și diferențiată în același timp, a unor elemente distincte cercetate, îndeobște, cu mijloacele unor discipline particolare.

Operația implică în prealabil identificarea tipurilor de sisteme pe care fiecare din structurile de bază ale sistemului le reprezintă. Astfel, la nivelul subsistemului informativ am identificat tehnice de creare și transmisie a mesajelor ca sisteme de tip artificial. Cultura produsă și difuzată, limbajele specializate, precum și instituțiile specializate (ca organisme de producere și de difuzare) reprezintă sisteme de tip social. Receptorul poate fi înțeles ca public, ca masă, ca grup social sau ca individ fiind din acest punct de vedere sub incidența sistemelor de tip biologic, psihologic și social. Cultura trăită, ca cultură de rol și comportament implică investigarea receptorului ca filtru particular de recepție, ca personalitate caracterizată prin motive, valori personale, prin opinii și convingeri, prin nivel de instruire.

Această operație de identificare din structurile de bază a sistemului a unor clase diferențiate de sisteme face posibilă descrierea acestora în ceea ce au ele reprezentativ și esențial, prin caracterizarea lor din perspectiva teoriei informației și a ciberneticii, ca sisteme distincte.

Teoria informației se folosește în descrierea sistemelor de următoarele criterii: granițele sistemului, tipul de organizare, tipul de transmisie, structuri transmise, tipul de reglare și tipul de control.

Vom folosi în continuarea demersului nostru sistemic aceste criterii pentru descrierea elementelor sistemului comunicării de masă.

2.3.1. Granițele sistemului. Pentru granițele în care se inseră tehnicele de creare de conținut și de difuzare a acestora, precum și pentru tehnicele de receptare, ca sisteme de tip artificial, este ușor de decis; ele sunt date (și verificate) de soluții tehnice oferite prin cercetări realizate în limitele științelor tehnice aplicate.

Granițele sistemelor biologice, în cazul de față receptorul ca individ, sunt mai dificil de determinat; în literatura privind comunicarea de masă se încercă delimitarea sistemului în cadrul unor experimente concrete de tipul celor efectuate în psihologia experimentală. Sunt delimitate, de pildă, structurile comportamentului în structuri cognitive, intelectuale și structuri afective și actionante.

Delimitarea granițelor sistemelor sociale este și mai dificil de operat; aici delimitările au un caracter convențional. Se admînt, de pildă, ca limite operationale, diferite sisteme de referință, în funcție de specificul cercetării întreprinse și în funcție de obiectivele cercetării.

2.3.2. Tipul specific de organizare. Sistemele artificiale sunt organizate ca rețele flexibile de comunicare; astfel locul în care are loc transformarea mesajului în semnale (procesul de codare) sau a semnalelor în mesaje (procesul de decodare) diferă; diferă de asemenea calea de transmitere a mesajului: circuitul presei, al editurii, al radioului etc.

Sistemele biologice, ca și cele psihologice constituie rețele de comunicare relativ schimbătoare; dacă sistemul nervos și cel senzorial este relativ neschimbător, legăturile temporare ce stau la baza percepției și a asimilării se schimbă.

Sistemele sociale sunt rețele de comunicare foarte flexibile; nu putem preciza unde ajunge mesajul, dar convențional se admînt, din perspectiva psihologiei sociale, formarea unor grupuri speciale în legătură cu receptarea mesajelor comunicării de masă.

2.3.3. Tipul specific de transmisie. Pentru sistemele de tip artificial, tipul de transmisie este determinist; astfel pentru canalele de comunicare de masă, prin diferite soluții tehnice se urmărește o transmisie nedistorsionată a informației.

Pentru sistemele de tip biologic și psihologic, tipul de transmisie este determinist în raport cu simțurile noastre (se poate să dacă mesajul a fost perceput, adică reperat), dar probabilist în raport cu sistemul nervos superior (este greu de decis dacă mesajul a fost asimilat și integrat în structurile comportamentului).

Gradul de determinare a tipului de transmisie pentru sistemele sociale este și mai dificil de stabilit; anume se pune aici problema de a determina grupurile sociale care au asimilat și reținut mesajul. În cadrul psihologiei sociale, cercetările experimentale se întreprind de obicei, cu grupuri restrinse și evident se admînt valabilitatea restrinsă a afirmațiilor privind modul de asimilare.

2.3.4. Structuri transmise. Structurile transmise prin sistemele artificiale sunt de tipul: semne grafice, fotografii, semnale electromagnetice care se transformă apoi în sunet și imagine; sunt structuri relativ mai puțin complexe.

Structurile transmise de sistemele biologice și psihologice sunt mai complexe; ele sunt de tipul semn-semnificație; cercetările efectuate cu mijloace semiotice și lingvistice încearcă să abordeze cu un grad mai mare de obiectivitate problema izomorfismului semnificației la nivelul sursei și a receptorului.

Cercetările întimpină și mai mari dificultăți atunci cind este vorba de a aprecia izomorfismul semnificației la nivelul sursei și destinației concepută ca grupuri sociale (sisteme de tip social).

2.3.5. Tipul de control. Posibilitatea exercitării unui control din afară este practic nelimitată pentru sistemele artificiale; în acest caz controlul este programat cu exactitate pe baza unor soluții tehnice mereu perfecționabile.

Controlul din afară este mai limitat pentru sistemele de tip biologic și psihologic; nu se poate vorbi încă de posibilitatea de a urmări cu mijloace științifice transformarea impulsului nervos în semnificație sau procesul de decodare a semnificației. și mai limitată este posibilitatea de a controla acest proces la nivelul unor grupuri sociale; de obicei, observația științifică se limitează la grupul experimental și are un caracter conventional.

Faptul că elementele sistemului comunicării de masă sunt constituite și se comportă ca sisteme de tip diferit, explică complexitatea sistemului iar în plan metodologic diversificarea și specializarea cercetărilor, apărute în legătură cu investigarea diferitelor elemente presupuse în funcționarea sistemului.

Corelarea structurilor, analiza întregului și a comportamentului acestuia din perspectivă sistemică face posibilă abordarea interdisciplinară.

Pe platforma teoretică oferită de analiza sistemică, înțelegerea comunicării de masă se poate inscrie într-un cadru conceptual și metodologic cuprinzător și fertil, capabil a privi fenomenul ca rezultantă dar și ca element al unui sistem mai cuprinzător.

Revenind, abordarea teoretică interdisciplinară a comunicării de masă se realizează prin corelarea rezultatelor teoretice relevante de discipline particolare. Astfel, pentru înțelegerea tehnicilor de comunicare vom face apel la cercetările efectuate cu mijloacele științifice exacte și a celor tehnice. Pentru studiul canalelor de comunicare de masă ca limbaje particolare de comunicare vom face apel la rezultatele obținute de studiile efectuate cu mijloace lingvistice și semiotice. Izomorfismul semnificației unor mesaje la nivelul receptorului și a comunicatorului este cercetat prin studiul efectelor și a funcțiilor mesajelor cu mijloacele psihologiei experimentale și a psihologiei sociale. Modul de receptare a mesajelor în funcție de anumite determinanțe de ordin socio-economic constituie obiect de studiu al unor cercetări sociologice.

Teoria sistemică aplicată în studiul comunicării de masă poate constitui punctul de plecare pentru o astfel de abordare interdisciplinară. Pe lângă analiza fenomenului ca întreg, ea constituie și cadrul conceptual și metodologic adecvat corelării unor rezultate și date relevante de disciplinele particulare pentru elementele fenomenului investigat.

Vom evidenția în continuare, din perspectivă sistemică, caracteristicile comunicării de masă ca fenomen integral, coerent. De la descrierea structurii vom trece astfel la caracterizarea comportamentului sistemului.

3. Caracterizarea sistemului

Teoria sistemelor se referă la patru caracterizări ale sistemelor anume: complexitatea, autoreglarea, autoorganizarea și jerarhizarea.

În continuare vom încerca să descriem comportamentul sistemului comunicării de masă în raport cu aceste caracteristici. La acest nivel vom trece de la descrierea structurii sistemului la evidențierea funcționalității sale.

3.1. Complexitatea sistemului. Sistemul comunicării de masă funcționează ca un *sistem dinamic complex*; este un *sistem dinamic*, întrucât între sistemele sale se stabilește o conexiune inversă și întrucât sistemul funcționează și în condițiile schimbării caracteristicilor concrete ale elementelor sale. Este un *sistem dinamic complex*, pentru că fiecare element în parte se constituie, ca un sistem aparte; apartenența părților la întreg li conferă caracterul de integritate, schema legăturilor reprezentând structura invariantă a sistemului.

Facem aici observația că dacă structuralismul ca metodă este construit pe una din proprietățile sistemului, anume structura sa înțeleasă ca reprezentare spațială și ordine sincronică, analiza sistemică vizează și reprezentarea temporală, ordinea diacronică a sistemului (5). În demersul nostru acest imperativ este urmărit prin trecerea de la faza de descriere a structurii sistemului la faza de evidențiere a comportamentului sistemului, a caracterizării modului de funcționare.

Sistemul comunicării de masă funcționează ca un *întreg organic*, părțile sale se află în dependență funcțională astfel încit schimbarea uneia atrage după sine schimbări și în celelalte

părți ale sistemului. Această proprietate a fost descrisă prin conceptul de totalitate, ca proprietate a unui sistem, după care o schimbare în una din valorile sale este funcție de valorile elementelor ce-l compun (7).

Ca sistem deschis, sistemul comunicării de masă realizează în funcționarea sa un echilibru dinamic ca stare a sistemului în care toate mărimele macroscopice (subsistemele descrise) rămân constante, dar se realizează continuu procese macroscopice (elaborare, difuzare, receptare) ca urmare a schimbărilor de informație.

Sistemul importă informații, le transformă în mesaje în urma unei prelucrări specifice (limbajele comunicării de masă), pentru a le restituî apoi, prin receptorii societății.

Se apreciază că pe măsura creșterii complexității sistemului (este vorba de sistemele sociale, deci și de sistemul comunicării de masă), crește și numărul de variabile ale sistemului și evantaiul de interacțiuni posibile cu alte sisteme. De asemenea crește gradul de libertate a sistemului definit ca fiind capacitatea de adaptare, autoorganizare și negentropie (1). Ca urmare a acestora, sistemul are capacitatea de diversificare și jerarhizare a funcțiilor care permit descreșterea stabilității structurii în favoarea creșterii stabilității adaptării.

3.2. Automizarea și autoreglarea sistemului comunicării de masă definesc mecanismul prin care se produce continuu corectarea efectelor perturbatorii, asigurîndu-se menținerea sistemului într-o stare de echilibru. Reglarea activității sistemului prin acest proces de echilibrare îl asigură acestuia stabilitatea și identitatea; ea se realizează prin conexiunea inversă negativă prin care efectul variabilelor extrasistemic asupra variabilelor interne, intrsistemic este compensat astfel încît acestea din urmă să nu se îndepărteze de valorile proprii sistemului. În acest mod se asigură configurația stabilă a sistemului.

3.3. Autoorganizarea sistemului. Ca sistem deschis, sistemul comunicării de masă are capacitatea de organizare și autoorganizare.

Autoorganizarea sistemului în condițiile în care funcționează autostabilizator, așa cum am arătat mai sus, asigură sistemului dezvoltarea sa ca urmare a unei organizări interne și a unei adaptări dinamice.

Conexiunile inverse pozitive permit sistemului crearea unor stări stable, capabile să confere sistemului echilibru în raport cu schimbările ambianței socio-culturale. Aceste stări noi, cu caracter stabil și negentropic determină sporirea complexității sistemului în condițiile unei evoluții adaptative.

Fenomenul a fost descris de Laszlo (4) astfel: „unele caracteristici se contopesc, altele se diferențiază în timp ce apar noi subsisteme parțial autonome într-o secvență ierarhică”. Acest proces a fost descris în teoria sistemelor și pe baza conceptului de reproducere. Conceptul se aplică unor realități diferite ce corespund unor mutări parțiale sau globale dar care răspund principiului, persistenței și schimbării.

Procesul de reproducere, descris atât de exact de clasicii teoriei marxist-leniniste, este purtător de adaptare și de schimbare și el este aplicabil mai ales sistemelor de tip social, sisteme complexe și adaptative.

3.4. Principiul ierarhizării răspunde imperativului de a distinge în realitatea studiată nivele distincte și se bazează pe capacitatea unui sistem de a fi în același timp suprasistem pentru funcțiile sale și subsistem în componența altor sisteme. Nivelele distincte evidențiază în același timp funcții relativ stable.

Implinarea acestui principiu în caracterizarea sistemului comunicării de masă presupune nu numai simpla aplicare a criteriului clasificării, anume a situa un sistem în raport cu un altul dar și integrarea sistemului structurat în sistemul structurant, afirmind prioritatea celui din urmă. Pentru ca un nivel superior să fie sistem pentru un nivel inferior (de exemplu mesajele difuzate în raport cu limbajele de comunicare) trebuie ca principiul totalității să-i fie aplicabil; altfel nu ar exista practic nici un criteriu de diferențiere între o ambianță nestructurată și un sistem constituit.

A identifica ierarhizarea unui sistem presupune, aşadar, o acceptiune spațială — extensia și ordonarea elementelor sistemelor — și una temporală, diacronică — modul de dezvoltare a sistemului. Baza ierarhizării sistemului este caracterul real sistemic al realității investigate.

Modelul sistemic schițat pentru analiza comunicării de masă este un model de tip intuitiv care pornește de la necesitatea conțurării întregului, ca un tot coerent cu o strucțură complexă și un comportament specific. Analiza sistemică întreprinsă, analiză de tip cognitiv poate reprezenta calea spre o vizuire interdisciplinară a comunicării de masă, punct de plecare și punct de sinteză pentru cercetările multidisciplinare. În raport cu cerințele unei formalizări riguroase, matematice a cercetării, analiza întreprinsă are un caracter destul de general și imprecis, dar analizele de acest tip se pot constitui ca o etapă necesară în această direcție, etapă resimțită din nevoie de a stăpini și corela rezultatele atât de eterogene din punct de vedere teoretic și metodologic.

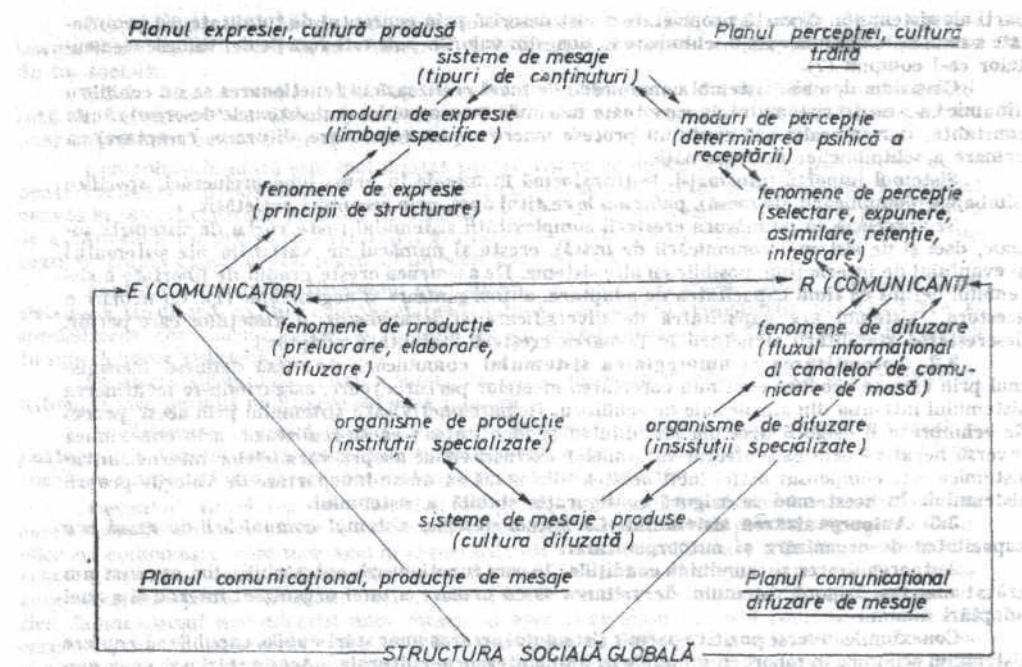

Fig. 1

Bibliografie

- BUCKLEY W., *Sociology and Modern Systems Theory*, după Y. Baréti *Prospective et analyse de systèmes*. Travaux et recherches de prospective, D.A.T.A.R., Paris, 1971.
- CRAUȘEVC NICOLAE, *Cuvântare la Conferința Națională a cercetării științifice și a proiectării*, București, Edit. politică, 1974, p. 35.
- HALL A. D. și R. E. FAGEN, *Definition of System in General System*, vol I, 1956, citat în *Metoda cercetării sistemică*, București, Edit. științifică, 1974.
- LASZLO E., *Introduction to system philosophy*, Harper, New York, 1972, p. 35.
- MALITĂ M., *Metoda sistemelor în științele sociale*, în „Vîitorul social”, nr 1, 1975.
- NICOLAI A., *Structures, comportements, fonctionnement, évolution économique* în „L'économique et les sciences humaines”, Dunod, 1967, p. 449.
- ROIE CH., *Théorie du système administratif*, Grenoble, 1970.